

окремими ризиками вказує на наявність проблем; для їх більш точного і повного визначення потрібен глибокий аналіз даних;

7) законодавцю слід переглянути (у бік пом'якшення) санкції більшості статей Особливої частини КК та передбачити ширшу можливість для застосування обмежувальних заходів й інших засобів впливу на правопорушників, а судовій владі – провести узагальнення судової практики застосування кримінальних покарань та надати судам відповідні рекомендації з метою забезпечення єдності і сталості судової практики.

Список використаних джерел:

1. Офіс Генерального прокурора. Статистика:
<https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika>

2. Судова влада України. Судова статистика:
https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/

3. Карчевський М.В. Як дізнатися, чи працює право? або кримінально-правове регулювання в контексті даних офіційної статистики:

<https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/07/23/karchevskiy-m-v-arlanova-o-d-yak-diznatysyaya-chy-pratsyuue-pravo.pdf>

Чабанюк Вадим Дмитрович,

доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВИЗНАЧЕННЯ НАСЛІДКІВ ЗЛОВЖИВАННЯ ВЛАДОЮ АБО СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ

Проблема кримінально-правової протидії кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності постійно турбує українських парламентарів. Така діяльність не завжди є бездоганна [3, с. 69]. До того ж слід погодитися з думкою М. Хавронюка, що є неважкою практика Верховної Ради України щодо криміналізації/декриміналізації діянь без належної кримінологічної експертизи [7]. Наприклад, у статтю 364 Кримінального кодексу (далі – КК) України законодавець дев'ять разів вносив зміни та доповнення. Окремі зміни стосувалися визначення розміру заподіяної шкоди. Однак, як свідчить судова практика, такі нормативні зміни не усували всі недоліки та прогалини у кримінальному законодавстві, а лише створювали нові проблеми. Наприклад, слід констатувати, що досі не проведено жодного якісного кримінологічного дослідження щодо наслідків складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 364 КК України [2]. Проте у народних депутатів України

виникла потреба в десятій раз удосконалити вказану кримінально-правову статтю. Верховна Рада України розглянула проект Закону України «Про внесення зміни до статті 364 Кримінального кодексу України щодо уточнення ознак окремих злочинів у сфері службової діяльності» від 18 грудня 2019 р. № 2621 (далі – законопроект № 2621) й ухвалила його 19 травня 2020 р. у першому читанні. Актуалізація цього питання сьогодні пов'язана з тим, що законопроект № 2621 включено до порядку денного Верховної Ради України постановою Верховної Ради України від 5 вересня 2023 р. № 3369-IX.

Як відомо, історія появи цього законопроекту пов'язана із ухваленням Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 13 травня 2014 р. № 1261-VII, яким було змінено редакцію пункту 3 примітки до статті 364 КК України, в якому розкривалося поняття «істотна шкода» для кваліфікації службових злочинів, передбачених статтями 364, 364-1, 365, 365-2, 367 КК України. До внесення вказаних змін, згідно п. 3 примітки до ст. 364 КК України, під істотною шкодою, *якщо вона полягала в матеріальних збитках*, вважалася така шкода, яка в 100 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (далі – НМДГ), а під тяжкими наслідками, *якщо вони полягали в матеріальних збитках*, вважалися такі, які в 250 і більше разів перевищує НМДГ (п. 4 примітки до ст. 364 КК України). Після внесення нормативних змін вказаним Законом України від 13 травня 2014 р., сьогодні під істотною шкодою розуміються такі збитки, які в 100 і більше разів перевищують НМДГ; під тяжкими наслідками вважаються такі збитки, які в 250 і більше разів перевищують НМДГ.

Законодавча трансформація розуміння вказаних наслідків призвела до певних ускладнень в тлумаченні оновлених понять кримінально-протиправних наслідків. Внаслідок зміни у 2014 році редакції пункту 3 примітки до статті 364 КК України фактично було декриміналізовано низку корупційних злочинів, а особи, що їх вчинили, залишилися безкарними. При такому «удосконаленні» КК України не було враховано і той факт, що жоден із міжнародних договорів з питань протидії корупції, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України, не покладає на Україну обов'язку із декриміналізації корупційних діянь. Навпаки, і Конвенція ООН проти корупції, і Кримінальна конвенція про боротьбу із корупцією свідчать про зобов'язання створити належне законодавче підґрунтя для боротьби з корупцією, криміналізувати нові її форми.

Буквальне розуміння даних наслідків (у чинній редакції КК України) дійсно дозволяє вести мову лише про майнові наслідки, розмір яких визначений лише у примітці до ст. 364 КК України.

Судова практика визначення розмірів відповідної шкоди також зазнала логічних змін. Спочатку вказані зміни до ст. 364 КК України викликали численні судові помилки. Однак колегія суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду розглянула справу № 299/2144/17 та встановила, що виходячи з буквального розуміння змісту п. 3 примітки ст. 364 КК України, істотна шкода може мати виключно матеріальний вимір і перераховуватися в матеріальний еквівалент [1]. Верховний Суд зазначив, що у постанові Верховного Суду України від 27 жовтня 2016 року № 5-99кс16 зазначено, що диспозиція ч. 1 ст. 364 і ч. 1 ст. 365 КК України, якими передбачено відповідальність за заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або громадським чи державним інтересам, чи інтересам юридичних осіб, може становити не лише майнову шкоду, а й включати прояви немайнової шкоди, але тільки ті, які можуть одержати майнове відшкодування (як істотна шкода може враховуватися будь-яка за характером шкода, якщо вона піддається грошовій оцінці та відповідно до такої оцінки досягла встановленого розміру) [5].

Отже вдосконалення положень КК України щодо кримінальної відповідальності за окремі злочини у сфері службової діяльності є необхідним кроком для приведення їх у відповідність до міжнародних стандартів й для досягнення вказаної мети в законопроекті № 2621 запропоновано викласти пункти 3 та 4 примітки до статті 364 КК України у новій редакції:

«3. Істотною шкодою у статтях 364, 364¹, 365, 365², 367, якщо вона полягає у завданні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

4. Тяжкими наслідками у статтях 364-367, якщо вони полягають у завданні матеріальних збитків, вважаються такі наслідки, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян».

Слід схвалити ідею авторів законопроекту щодо відновлення більш широкого визначення наслідків при вчиненні окремих кримінальних правопорушень. Однак в законопроекті № 2621, на нашу думку, є певні недоліки, які стосуються юридичної конструкції запропонованої редакції пунктів 3 та 4 примітки до статті 364 КК України.

На нашу думку, нормативні положення законопроекту повинні відповідати принципу правової визначеності. Не врахування цього принципу повертає нас до ситуації, яка існувала до набрання чинності вказаного Закону України від 13 травня 2014 р. Як відомо, тлумачення таких наслідків (істотної шкоди та тяжких наслідків) було здійснено в

п. 6 постанови Пленуму Верховного Суду України (далі – ППВСУ) «Про судову практику в справах про перевищення влади або службових повноважень» від 26 грудня 2003 р. №15, зокрема «шкода, якщо вона полягає в спричиненні матеріальних збитків, визнається істотною за умови, що вона в 100 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян; якщо шкода полягає у заподіянні суспільно небезпечних наслідків нематеріального характеру, питання про її істотність вирішується з урахуванням конкретних обставин справи. Зокрема, істотною шкодою можуть визнаватися порушення охоронюваних Конституцією України чи іншими законами прав та свобод людини і громадянина (право на свободу й особисту недоторканність та недоторканність житла, виборчі, трудові, житлові права тощо), підрив авторитету та престижу органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, порушення громадської безпеки та громадського порядку, створення обстановки й умов, що утруднюють виконання підприємством, установою, організацією своїх функцій, приховування злочинів» [6]. Подібне тлумачення, але вже тяжких наслідків було запропоновано й в п. 10 ППВСУ від 26 грудня 2003 р. № 15, під якими «визначаються заподіяння потерпілому тяжких тілесних ушкоджень або смерті, доведення його до самогубства, спричинення матеріальних збитків, які у 250 і більше разів перевищують НМДГ (п. 4 примітки до ст. 364 КК України), розвал діяльності підприємства, установи, організації, їх банкрутство, створення аварійної ситуації, що потягла людські жертви, тощо» [6].

Тобто така конструкція понять «істотна шкода» та «тяжкі наслідки» за ст. 364 КК України вже раніше давала обґрунтовані підстави для їх розширеного тлумачення. Однак такі дефініції іноді викликали критичні зауваження науковців, оскільки дозволяли не буквально, а розширене за обсягом тлумачення» [3, с. 69]. З іншого боку, як відомо, положення, що викладені у відповідній постанові ППВСУ, не є законом, а є лише судовим тлумаченням, що має рекомендаційний характер. Тому окремі суди при кваліфікації зловживання владою або службовим положенням керувалися лише майновим характером істотної шкоди та тяжких наслідків, бо він безпосередньо був вказаний у примітці до ст. 364 КК України. Така ситуація дозволила окремим науковцям запропонувати нормативний шлях вирішення цієї проблеми. Так В. Коваленко, зокрема запропонував передбачити розширене поняття вказаних наслідків у примітці до ст. 364 КК України: «Істотна шкода може мати також нематеріальний характер і полягати у порушенні конституційних прав і свобод громадян, підриві авторитету органів державної влади, державного управління і місцевого самоврядування, порушенні нормальної діяльності організації, вчиненні злочину підконтрольними

чи підлеглими особами тощо. ... Тяжкі наслідки нематеріального характеру визначаються з урахуванням кількості потерпілих, тривалості та (або) ступеня порушення їхніх прав, можливості їх відновлення чи відновлення нормальної діяльності відповідних органів та організацій, тяжкості та кількості злочинів, вчинених підконтрольними або підлеглими особами тощо» [4, с. 14].

Слід погодитися з такими пропозиціями, що можуть закласти нормативні підстави для наступного суддівського тлумачення вказаних суспільно небезпечних наслідків зловживання владою або службовим становищем.

Список використаних джерел

1. ВС роз'яснив, коли зловживання владою або службовим становищем визнається злочином. *Судово-юридична газета*. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/190350-vs-rozjasniv-koli-zlovzhivannya-vladoyu-abo-sluzhbovim-stanovischem-viznayetsya-zlochinom>
2. Демчук П. Не знущайтесь з Франкенштейна: кілька думок про статтю 364 КК України. URL: <https://justtalk.com.ua/post/ne-znuschatjesya-z-frankenshtejna-kilka-dumok-pro-stattyu-364-kk-ukraini>
3. Дудоров О.О., Зеленов Г.М. Істотна шкода і тяжкі наслідки як ознаки складів злочинів у сфері службової діяльності: проблеми тлумачення кримінального закону. *Право України*. 2015. № 12. С. 69–81.
4. Коваленко В. П. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем працівником правоохоронного органу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юрид. наук : спец. 12.00.08 / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2009. 20 с.
5. Мазур М. Аспекти розгляду кримінальних проваджень про корупційні правопорушення: практика Верховного Суду. *Верховний Суд*. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/press-centr/news/1363314/>
6. Про судову практику в справах про перевищення влади або службових повноважень : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 р. № 15. *Вісник Верховного Суду України*. 2004. № 2. С.7–9.
7. Хавронюк М. Чому наше кримінальне законодавство є настільки недосконалим? *Центр політико-правових реформ*. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/chomu-nashe-kryminalne-zakonodavstvo-ye-nastilky-nedoskonalyam/>